

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.10.5>

Volume 6/1 Spring

2022 p. 99-122

**BEWEGING, ZELFBEELD EN DE ANDER IN EEN INTERCULTURELE
LITERAIRE TEKST:**

YEMMA VAN MOHAMMED BENZAKOUR¹

**SOCIAL MOVEMENT, SELFIMAGE AND THE OTHER IN AN
INTERCULTURAL LITERARY TEXT:**

YEMMA OF MOHAMMED BENZAKOUR

Mustafa GÜLEÇ*

ABSTRACT

Debates over the multicultural society have been going on in the Netherlands for over 40 years now. Public discourse centers generally around multiculturalism and its impact on the Dutch society. The core of these issues is being formed by a general concern and fear in the immigrant hosting autochthonous majority with regard to movement and change in their culture, selfimage, the other and national identity.

In the framework of an intercultural literary text, Yemma of Mohammed Benzakour, the son of a Moroccan immigrant parents in the Netherlands, this study will focus on intercultural and intracultural movement, which leads occasionally to intercultural harmony and disagreement; intracultural homogeneous and heterogeneous structure formation. Also the theoretical perspective, which is gained from the field literature (Scheffer; Knecht enz.) will be tested against the personal data, presented by Mohammed Benzakour as a result of his personal experience at a Dutch hospital. It will be demonstrated that the main change focuses on the

¹ Sommige delen van deze studie zijn reeds gepresenteerd tijdens het 20ste Colloquium Neerlandicum in Leuven, België op 27-31 augustus 2018. Dit is de uitgebreide versie van het desbetreffende onderzoek.

* Universitaire Docent Dr., Universiteit van Ankara, Faculteit der Talen en Geschiedenis-Geografie (DTCF), Departement van Westerse Talen en Literatuur, ORCID: 0000-0002-8238-0304, E-bericht: mustafagulec@hotmail.com, Ankara, Turkije.

intercultural conflict (72 %) and on the intracultural heterogeneous structure formation (65 %). These results show clearly that a cross-cultural encounter is a serious challenge for both cultures and a changing movement within a particular culture. In the framework of this book, conflicts pave the way to assimilation of minorities.

Keywords: *Social Movement, Self Image, the Other, Culture, Cultural Diversity, Inter- And Intracultural Psychology, Literary Texts, Individual-Society, Functional Approach.*

1.Theoretische inleiding: Cultuur, maatschappelijke beweging, zelfbeeld en de ander

De discussie over zelfimago, de ander, identiteit en groepstegenstellingen wordt in de Nederlandse interculturele context druk gevoerd door politici, schrijvers, columnisten en bestuurders. Men zegt over het algemeen dat er sprake is van een beweging in de Nederlandse maatschappij en cultuur. In zijn zoektocht naar identiteit en (zelf)beeld constateert Verkuyten dat de bijdrage van gedragswetenschappers aan deze discussie opvallend genoeg relatief klein is (Verkuyten 13). Lange tijd was het problematisch om een discussie te voeren over de Nederlandse cultuur en identiteit. Maar over het beeld van Nederland was er een lange traditie, die zich uitdrukt in sleutelwoorden zoals vrijheid (van meningsuiting), verdraagzaamheid, ruimdenkendheid en kritisch denken. Tegenwoordig is de definitie van de Nederlandse cultuur en identiteit van een aardig tijdverdrijf een serieuzere aangelegenheid geworden voornamelijk als gevolg van de multiculturele eigenschap van de bewegende Nederlandse samenleving.

Deze studie betreft een weergave van het zelfbeeld en de ander in een interculturele literaire tekst van Mohammed Benzakour. Het beschouwt het boek van Benzakour als microcosmos en analyseert aan de hand daarvan de culturele beweging (toenadering, conflict, verdraagzaamheid en assimilatie), het zelfbeeld (perceptie van de auteur met betrekking tot zijn plaats en positie in de Nederlandse samenleving) en de ander (perceptie van de meerderheid met betrekking tot de allochtone aanwezigheid) in Nederland.

Iedere mens beschikt over bepaalde patronen van denken, handelen en voelen, die mentale programma's oftewel cultuur heten. Cultuur is een sociaal proces, wordt aangeleerd en is niet erfelijk (Hofstede 3). Menselijke natuur is aangeboren en universeel. Persoonlijkheid is zowel aangeboren als aangeleerd. Het is iets wat specifiek is aan een individu. In alle samenlevingen zijn er regels die inter- en intragroep harmonie, zorg voor kinderen en socialisatie bepalen. Er zijn dus verschillen, maar ook overeenkomsten tussen culturen. Die gemeenschappelijke aspecten kunnen meer door gelijksoortige functionele relaties van gedrag in verschillende culturen komen dan door een gedeelde biologische structuur (Kağıtçıbaşı 44).

In migratie-context komen interculturele en intraculturele bewegingen, zelfbeeld en het beeld van de ander sterk naar voren i.p.v. inter- en intragroep harmonie binnen, in cultureel opzicht, een relatief homogene samenleving. Men begint culturele overeenkomsten en verschillen meer te ondervragen als een andere cultuur dichterbij komt dan dat die cultuur betrekkelijk ver van eigen cultuur blijft. Zoiets nemen we in de volgende aanmerking van Scheffer ook waar:

“Door de eigen samenleving achter zich te laten maakt men kenbaar voorkeur te geven aan een leven elders. Toch staat veel migranten vooral de welvaart voor ogen en voelen ze zich onbehaaglijk bij de vele vrijheden van de westerse landen. Ze willen zich economisch verbeteren, maar ervaren de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is. De vrijheden van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren.” (Scheffer 23).

Een citaat van Scheffer van Farah Karimi zegt zelfs dat er beslist sprake is van een multicultureel drama, dat zich vooral in de huiskamers van minderhedengezinnen afspeelt. Knecht ziet parallel aan de constatering van Scheffer een soort overmatige verdraagzaamheid in Nederland als een ontkenning van de eigen autochtone identiteit:

“De zelfkwellen en zelfnegatie bereikte waarschijnlijk zijn hoogtepunt in het doen en laten rond immigranten en vluchtelingen. Waar onderwijs in de eigen, Nederlandse geschiedenis tientallen jaren werd verwaarloosd, moesten immigranten perse hier onderwezen worden in eigen (Turkse, Marokkaanse, Berberse?) geschiedenis en cultuur. Dit terwijl men zichzelf niet of nauwelijks toestaat rekenschap te geven van de betekenis van zijn eigen taal en cultuur – hoe snel staat men niet te boek als nationalist of racist. De vreemdelingen moeten vooral kunnen ‘meedoen en toch zichzelf blijven’ (kop boven een rede van Jacques Wallage in Trouw d.d. 23.11.'94)” (Knecht 148).

Er wordt hier indirect gezegd dat er zich te veel ingreep in de Nederlandse samenleving voordoet. Dit gegeven kan duidelijk laten zien dat er sprake is van een permanente inter- en intraculturele interactie in de migratiecontext van Nederland. De aanwezigheid van een interactie impliceert het bestaan van een significante beweging. Die beweging kan zowel een positief als een negatief resultaat opleveren. Als het resultaat positief is, dan betekent dit dat er een toenadering is gevormd tussen de autochtone en allochtone cultuur. Als het effect negatief is, dan kunnen we zeggen dat er een conflict of onenigheid is ontstaan tussen beide culturen. Deze begrippen worden dus kleinschalig getoetst in het universum van dit literaire werk van Benzakour.

Aan de andere kant kan men ook een beweging constateren binnen de autochtone en allochtone cultuur als gevolg van die permanente interactie binnen de migratiecontext. Omdat de autochtone cultuur de meerderheid vormt, kan de beweging in de vorm van een verandering in de structuur wel op de lange termijn waargenomen worden in vergelijking met de allochtone cultuur, die de minderheid is en meer geneigd is tot een snelle verandering in zijn betrekkelijk homogeen structuur. Vroeg of laat komen verschillende aspecten van de cultuur van de meerderheid en minderheid naar voren. Die contrasten worden dan meestal de drijvende kracht achter de betreffende beweging. Er wordt derhalve in dit artikel bekeken welke kant de culturele beweging in Nederland op gaat aan de hand van het zelfbeeld, de ander, toenadering, conflict tussen de culturen (autochtoon en allochtoon) en binnen de allochtone cultuur.

2.Nadruk op gemeenschap en individu binnen een cultuur?

Culturen kunnen contrasten en gelijkenissen bevatten in vergelijking met elkaar. Contrasten geven misschien veel onrust en ongemak, maar daar is altijd veel kans om een waardevolle sociale synthese te creëren uit veel onduidelijkheden. Bijvoorbeeld de onafhankelijkheidsoorlog der Nederlanden is eigenlijk het resultaat van onder andere een religieuze contrast tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, maar uiteindelijk leverde die culturele contrast een mooie synthese, dus twee moderne staten op, namelijk Nederland en België. Dit is misschien wel een voorbeeld van gelijksoortige culturen. Het lijkt alsof er meer problemen zich voordoen wanneer culturen, die gebaseerd zijn op verschillende religies, bijvoorbeeld Islam en Christendom in aanraking komen. Dan hoort

men meer over gevallen waarin conflict het voornaamste gespreksonderwerp is, zoals te merken is in de opmerking van Scheffer:

“Het is niet gemakkelijk om een compromis te vinden tussen cultuur die in het teken staat van lotsbestemming en een cultuur die probeert individuele vrijheid voorrang te geven... De gedachte dat men het lot in eigen handen moet nemen is strijdig met een traditionele cultuur, die alle nadruk op gemeenschap legt en aan het individu weinig tot geen ruimte laat” (Scheffer 23).

Hieruit maken we op dat de nadruk op gemeenschap in de allochtone cultuur wordt gelegd en op individu in de autochtone cultuur. Maar interessant genoeg zien we dat wijgevoel meer in de aanmerkingen van Knecht hierboven (let ook op het woord van Scheffer hieronder “gemeenschappelijke oriëntaties”). Hier lijkt Scheffer zichzelf te weerspreken.

In de invalshoek van Scheffer is er een bijbetekenis waar te nemen, waarin de allochtone cultuur oftewel de minderheidscultuur in socio-economisch opzicht minderwaardig te boek staat. In deze context botsen de tradities met elkaar. De allochtone tradities worden dan zo gauw gecategoriseerd als een obstakel, dat mogelijk tot geweldadige conflicten kan leiden:

“De migratie brengt uiteenlopende tradities in elkaars onmiddellijke nabijheid. Juist zo’n samenleving heeft een aantal gemeenschappelijke oriëntaties nodig, willen de verschillende achtergronden van mensen niet tot geweldadige conflicten leiden. Hoe vaak ook ‘de interne waardigheid van gebruiken en gewoonten’ wordt benadrukt, de traditie van dwanghuwelijken moet worden weersproken. De migratie dwingt tot keuzen en is het beste te omschrijven als een ‘brutal bargain’ ” (Scheffer 283).

Alles wat wij hierboven in de relevante literatuur in een notedop doorgescand hebben, kan zich op de een of andere manier aansluiten bij de dagelijkse ervaring en belevenis van een doorsnee Nederlandse burger. Daarom zullen we naar de tekst van *Yemma* gaan kijken wat er zich in een zeer klein deel van de multiculturele samenleving afspeelt vanuit een allochtoon perspectief.

Aan de hand van de bovengenoemde theoretische gegevens zal ik behandelen hoe inter- en intra culturele beweging, het zelfbeeld en de ander zich vertonen in een cultuur waar de nadruk op het individu gelegd is, in het kader van een actuele literaire tekst, namelijk *Yemma* van M. Benzakour en waar conflict, toenadering, homogene en heterogene eigenschappen in beweging te zien zijn.

3. *Yemma* van Mohammed Benzakour

Yemma, stilleven van een Marokkaanse moeder is een roman van Mohammed Benzakour. Met 'Yemma' (Marokkaans voor 'moeder') geeft de schrijver, Mohammed Benzakour, zijn stemloze moeder een stem, een stem tegen de vergetelheid. *Yemma* is de echtgenote van een Marokkaanse eerste generatie gastarbeider. Zij is analfabeet en heeft nooit Nederlands geleerd. Na een herseninfarct wordt zij volledig zorgafhankelijk en opgenomen in een verpleeghuis. Deze zorginstelling is niet berekend op patiënten met een islamitische achtergrond. De beschikbare therapieën zijn ontoereikend en bepaald niet aangepast. Benzakour ziet dit alles met lede ogen aan. Hij probeert voor zijn moeder te regelen en te redden wat er nog te redden valt. Gedetailleerd beschrijft hij de bezoeken aan zijn moeder en zijn worsteling met de instelling. Bovenal geeft hij een liefdevolle beschrijving van zijn moeder en van de dierbare herinneringen aan haar.

In het begin van zijn boek citeert Benzakour uit de Koran, Leonard Cohen en Averroës. In de betreffende soera wordt er gesproken over de lamp, die in een glas brandt, maar de lamp verlicht zonder dat die in aanraking komt met het vuur. Volgens sommige theologen wordt hier elektriciteit van vandaag bedoeld, omdat het licht uitstraalt zonder enig vuur, puur met elektrische kracht. Ten tweede zegt Cohen dat alles een opening (scheur of spleet) heeft waardoor het licht inkomt. Met andere woorden kan een nadeel soms fungeren als een voordeel. En ten slotte maakt Averroës deze twee uitspraken compleet door te zeggen dat twee waarheden elkaar niet kunnen tegenspreken. Die waarheden vormen onze denkstructuur. Ze zijn dus niet tegen elkaar, maar met elkaar. Waarschijnlijk is dit het punt, dat Benzakour op een indirecte manier aan ons wil voorleggen. Het lijkt dus alsof de allochtone en autochtone cultuur tegen elkaar staan, maar in feite staan ze in onze denkstructuur met elkaar. Dat wil zeggen, naarmate je ver van iets, wat contrast vormt als een andere pool van een dichotomie, wilt blijven, des te meer kom je met dat ding bij elkaar. Dit waarnemingspatroon is door Benzakour in dit gedeelte van het boek mijns inziens als een soort waarschuwing perfect weergegeven. In de volgende sectie zal ik de voornaamste bewegingssoorten (inter- en intraculturele beweging) beschrijven op basis van de gegevens uit het boek *Yemma*.

4. Beweging

Op zichzelf is het begrip ‘beweging’ overal in de natuur te zien. Het gehele systeem van de wereld is gebaseerd op de permanente beweging en verandering van voorwerpen en verschijnselen. Maar vanuit de optiek van de menselijke waarneming is een beweging duidelijk te percipiëren, wanneer conceptuele contrasten zich op een heldere wijze kenbaar maken. Daarom heb ik afsplitsingen als toenadering, conflict, homogene en heterogene formatie van een bepaalde cultuur genoemd. De reden waarom deze begrippen zijn gekozen is hun hoedanigheid om de gebeurtenissen, die een aanleiding geven tot het tot stand komen van dit boek en die in het bijzonder in dit soort situaties van een sociale confrontatie gezien worden, nog beter uit te kunnen leggen. Migratiecontext zorgt per definitie voor een contrastsituatie, waarin allochtone en autochtone cultuur tegen elkaar komt. Als ze niet tegen elkaar maar bij elkaar komen, dan hebben we een geïntegreerde en harmonieuze samenleving, die meer toenadering, wederzijds begrip en samenwerking produceert. Maar als dat niet het geval is, dan ontstaat er meer conflict, onbegrip en onenigheid.

Dit zijn een soort interacties in een interculturele context, waarin we aannemen dat beide culturen –op het moment dat ze elkaar ontmoeten- betrekkelijk homogeen zijn en wanneer ze met elkaar in aanraking komen, beginnen ze op een of andere manier elkaar te beïnvloeden.

Op dit punt is mijn aanname zoals volgt: de meerderheid (de autochtone cultuur) heeft een dominant effect op de minderheidscultuur (de allochtone cultuur). Die dominante cultuur kan ervoor zorgen dat de homogene structuur van de minderheidscultuur sneller verandert en heterogeen wordt. Dat zou niet zo gauw het geval zijn in de autochtone cultuur, alhoewel we van sub- en suprastratum effect spreken in de sociologie, want de cultuur van de meerderheid is in vergelijking met die van allochtonen betrekkelijk robuust, statiek en stabiel. Bovendien is er per definitie veel meer te analyseren in kwantitatief en kwalitatief opzicht, omdat de autochtonen simpelweg in de meerderheid zijn.

Dit soort theoretische aannames heb ik in Tabel 1 samengevat. Het kan duidelijk gezien worden dat ik op de maatschappelijke beweging binnen de cultuur van de auteur geconcentreerd ben in termen van homogene en heterogene structuur. Daarom heb ik alleen die passages in het boek van Benzakour, waarin een soort verandering of beweging in de

allochtone cultuur waar te nemen is, per geval geteld en weergegeven in Tabel 1. Met de verandering of beweging bedoel ik meer of minder een soort afwijking van de culturele en sociale normen, gedragspatronen in de allochtone cultuur.

In tabel 1 is de homogene en heterogene structuur van de interculturele beweging uiteraard niet gerekend, omdat betrekkingen tussen die twee culturen ten eerste geen lange ontaangeschiedenis hebben en ten tweede de onderlinge sociale banden gebaseerd op het eerste argument per definitie een heterogene verschijningsvorm vertonen.

Op hetzelfde traject moet ik verduidelijken dat ik gevallen met betrekking tot een soort toenadering- en conflictsituaties in de allochtone cultuur buiten beschouwing gelaten en niet geteld. Ten eerste zijn die termen (toenadering en conflict) in dit geval niet geschikt voor een monocultuur. Juist de beweging, die als gevolg van een interactie tussen autochtone en allochtone cultuur ontstaat, is hier relevant. Daarom heb ik die toenadering- en onenigheidsgevallen in intercultureel opzicht geteld. Gevallen die lijken op een toenadering en conflict zijn gerekend onder de sociale beweging binnen de allochtone cultuur als gevolg van haar interactie met de Nederlandse cultuur in termen van weinig tot geen verandering (dat wil zeggen homogene structuur) en wel een duidelijke verandering (heterogene structuur). Hieronder geef ik voorbeeld en commentaar over categorieën waarvan ik hierboven een uitleg heb gegeven.

4.1. Interculturele Beweging: Toenadering

Toenadering is wanneer allochtone (Marokkaanse in dit geval) en autochtone cultuur dichtbij tot elkaar toe komen in termen van verzoening, op het moment dat ze gewonten, tradities, gebruiken etc. van een andere cultuur vereenzelvigen met die van hun eigen cultuuruitingen. Benzakour geeft er in *Yemma* interessante voorbeelden van:

“...Vorige week ontdekte ze (*Yemma*) nog het hoofd van Beatrix. Meteen begon ze te wijzen en te parlevinken. Ze was zo blij Beatrix te zien. Op Juliana was ze ook altijd verzot, thuis had ze oranje koffiemokken met Juliana's hoofd erop. Altijd luisterde ze naar Juliana's kerstboodschap en Juliana's troonrede, al begreep ze geen snars van wat Juliana zei. Het enkele feit dat er om deze oude koningin een lievesuikermoderaura heen straalde, en bij regenachtig weer iets droeg wat een hoofddoek leek, schiep een band. Maar ook Maxima's stralende glimlach kon haar gemoed opmonteren. En Willem-Alexander leek haar zo'n aardige jongen...” (Benzakour 152).

Dit is een interessant voorbeeld, waarin de integratie van de alloctone cultuur met de symbolen van de autochtone cultuur soepel lijkt te gaan. Daarom heb ik dit soort gevallen onder categorie toenadering gerekend. Ook al begrijpt de moeder van de auteur de taal van het land niet, dan nog doet ze moeite om de nationale symbolen van Nederland beter te leren kennen. Dit kan derhalve een goed voorbeeld zijn van het bevorderend effect van de integratie. Een ander argument kan ook naar voren gebracht worden, waarvan men suggereert dat de integratie nog wel kan zonder de nationale symbolen. Dit is uiteraard een ander soort terechte benadering, maar toch blijft dit mijns inziens een ideaal voorbeeld voor de toenadering.

Daarna gaat Benzakour door met een aanvullend voorbeeld ten opzichte van het voorafgaande, dat een staatkundige omhelzing inhoudt. Dit voorbeeld bevat een maatschappelijke/religieuze toenadering:

“...Ondanks haar ongeletterdheid (of moet ik zeggen: dankzij?) was moeder in staat om met het grootste gemak alle feiten uit onze familiechronieken tot in de meest absurde details op te vissen...hoe ze in haar bruidsjurk in een boerenkar werd opgehaald, mijn allereerste schooljaren op de kleuterschool, over Sinterklaas op wiens schoot ik mocht zitten omdat ik de beste rapportcijfers had, de jaarlijkse schoen bij de kachel en de wortel en het schoteltje melk voor het paard waarin ik tot mijn twaalfde bleef geloven, omdat ik niet kon geloven dat die dure Côte d’Or chocoladetabletten door haar in m’n schoen werden gestopt...” (Benzakour 86-87).

In dit voorbeeld ziet de moeder van de auteur op een soort brugfunctie tussen haar gezin en de autochtone Christelijke cultuur. Alhoewel Sinterklaas vieren geen deel uitmaakt van de Islamitische Marokkaanse traditie, doet zij haar best om zich aan de gewoontes van de Nederland aan te passen. Dit kunnen we daarom als een voorbeeld voor de toenadering rekenen. De andere gevallen in deze categorie lijken op dit soort situaties, waarbij een positieve stap naar elkaar toe in intercultureel opzicht genomen wordt. Het tegenovergestelde van deze situatie is conflict, waarin een interculturele onenigheid is ontstaan als gevolg van duidelijke culturele en maatschappelijke contrasten.

4.2. Interculturele Beweging: conflict

Als er geen duidelijke toenadering is, dan is er of een neutrale culturele houding of een conflict, dat sommige elementen van beide culturen als teken van wrijving naar voren brengt. Een conflict duidt in dit verband een onenigheid aan tussen de cultuur van de

schrijver en de autochtone cultuur (de cultuur van de meerderheid). In het volgende voorbeeld zien we de onwil van boven naar beneden (van de autochtone oftewel gezaghebbende cultuur naar de immigrante belevingswereld):

“...Sorry, maar ik ga me niet verdiepen in de Islam. Aldus de gebeitelde woorden van een expert van het Rijndamse Afasieteam, die, zo vernam ik later, academisch zou gaan promoveren in Engeland.. Zou het niet zinniger zijn om aan te sluiten bij de belevingswereld van moeder? En wat is volgens u die belevingswereld? Mijn moeder heeft haar hele leven gebeden, elke dag vijfmaal. Is het dan niet zinniger om in plaats van doolhofjes, puzzels, schetsjes, en andere abstracties, die moeder niet eens kon oplossen voor het infarct, een auditief materiaal te verzamelen dat op een of andere manier gerelateerd is aan koranische teksten en formules? Sorry meneer, maar ik ga mij niet verdiepen in de Islam! Ik stond met mijn mond vol tanden. Hij zag mijn verbijstering en merkte op: U bent helaas gestuit op ‘de grenzen van de logopedie’. Naar mijn overtuiging was ik hier niet gestuit op de grens van de logopedie, maar stuitte ik op een grens *tussen de oren*. Een tekort aan durf, intelligentie en bereidheid over het eigen (culturele) muurtje heen te springen..” (Benzakour 36-37).

Scheffers constatering onder sectie 2 zijn hier wel degelijk te relativiseren, want Scheffer is geneigd om bijna alle last van de intergratie op schouder van de allochtoon te leggen. Maar de integratie is een dynamische beweging, die van beide partijen concessies vraagt. De bewering van Scheffer dat vooral de welvaart veel immigranten voor ogen staat, dat ze zich economisch willen verbeteren, maar ze ervaren de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is en dat ze zich onbehaaglijk voelen bij de vele vrijheden van de westerse landen is niet geldig voor de moeder van Benzakour. Zij is immers de echtgenote van een eerste generatie gastarbeider uit Marokko. Aanvankelijk was zij dus niet een immigrant, maar een tijdelijke arbeider. Hun doel was primaire niet het zoeken van welvaart, maar een middel om rond te komen en hun gezin te ondersteunen. Blijkbaar heeft zij ook geen moeite met de normen en vrijheden van een westerse samenleving; maar misschien wel met de vrijheid van gelijke behandeling door een arts of misschien met de verplichting van een standaardbehandelingsprotocol door een arts, zoals dat geval is in dit voorbeeld.

Een ander interessant voorbeeld van conflict bevat eigenlijk een tekort aan empathie van het personeel in de gezondheidszorg ten aanzien van ‘klanten’ van die sector, waarbij mensen alleen maar gereduceerd worden tot een patiëntnummer of protocolnummer: een protocol, een verdrag, een afspraak tussen geveer en nemer, tussen ‘verkoper’ en ‘koper’.

Alles moet in dit systeem volgens een concreet plan lopen, waarin het liefst geen enkele emotie naar voren gebracht wordt:

“..Vandaag bespreken we met het teamhoofd en de arts het Evaluatie- & Zorgplan... ‘Uw moeder is naar onze maatstaven redelijk goed gehospitaliserd, maar verbetering in gestel en spraak zit er naar alle waarschijnlijkheid niet meer in..’ Een ogenblik ben ik sprakeloos...De arts en het teamhoofd hebben gewacht tot de eerste slok koffie in de maag is gedaald, om dan geheel volgens protocol op te treden. Ineens schijnt alles aan hen mij geweldig protocollair. Hun beleefdheden zijn protocol, hun zithouding is protocol, hun smoeuwen zijn protocol. De rest van wat er gezegd wordt, dringt niet door. Verder nog vragen? Nee hoor, dank u wel, dokter... Dank u wel, dokter, dank voor hoopgevende, aansterkende woorden, dank u hartelijk!

Wat fantastisch dat jullie je als familie zo ontfermen over jullie moeder. We zien dagelijks hoe opa’s en oma’s eenzaam wegwijnen in hun bed, in stilte sterven. Aandacht geeft mensen hoop, liefde houdt mensen in leven. Familieliefde is de motor, de reden waarom zieke mensen niet opgeven –dit hadden ze ook kunnen opmerken. Maar nee, niets, geen woord!..Niets bevorderlijks, niets opbouwends, niets stimulerends, of zeg maar: iets sympathieks. Natuurlijk niet. Dat valt buiten de protocollen...

...Op een lege tafel naast ons lag een magazine met een bijdrage over dokters en verpleegsters die samen streden om het leven van een gehandicapte kankerpatiënt te redden en zich niet lieten ontmoedigen door onbegrip of tegenwerking..” (*Yemma*, Benzakour 63-64-76).

In dit voorbeeld spreekt Benzakour zijn verdriet met een duidelijke ironie uit. Alles lijkt de auteur zo automatisch en protocollair door te gaan. Zelfs het ziekenhuispersoneel, dat eigenlijk uit mensen van vlees en bloed bestaat, lijkt op een robot of een kunstmatige intelligentie. Over intelligentie beschikken ze vast wel, anders zou het heersende kapitalisme hen géén minuut daar in het ziekenhuis laten staan. Dat hun menselijkheid op een kunstmatige grond berust, lijkt tegelijkertijd ook vast en zeker te zijn. De auteur maakt hier waarschijnlijk een vergelijking van gedrag met zijn eigen cultuur, waarin solidariteit op gemeenschapsniveau nog sterker leeft. Daarom vindt hij jammer om niets opbouwends, stimulerends of sympathieks te horen. Het opvallende ironische aspect van zijn beschrijving bereikt het zenit, wanneer hij de bezorgdheid van dokters en verpleegsters in de media weergeeft. De auteur maakt hier weer een scherpe contrast tussen zijn eigen werkelijkheid en de wereld, die door de media weerkaatst is. In de media strijden dokters en verpleegsters om het leven van een kankerpatiënt te redden, maar in het ziekenhuis, waar de moeder van de auteur ligt, geven dokters en verpleegsters alleen maar om stricte regels en protocollen.

In het volgende *top down* conflict-voorbeeld (van de meerderheid naar de minderheid toe) komt de professionaliteit boven op de empathie jegens iemand die serieuze gezondheidsproblemen heeft:

“...Sinds ze ook opgegeven was door de fysio, in de zin dat moeder ‘geen functies meer zou terugwinnen’, was ze blijkbaar een ‘tussendoortje’ geworden. Om de spieren nog enige prikkeling te verschaffen... kwam de therapeut, als hij dus tussendoor tijd kon vrijmaken, langs.. Ik stelde hem voor een handje te helpen door moeder zelf aan de Motomed (een computergestuurde hometrainer, te gebruiken zittend in de rolstoel) te zetten. ‘Dat is aardig, maar u bent geen fysiotherapeut en wij houden ons vak liever in eigen beheer.’

‘Dat snap ik’ zei ik, ‘maar mijn moeder vastbinden aan de Motomed, dat kan, met alle respect, elke boerenkinkel. Bovendien snijdt het mes aan twee kanten: u hebt geen omkijken meer naar haar en de beenspieren krijgen toch nog een beetje conditietraining. Per slot van rekening ben ik hier toch bijna iedere dag. Er is altijd wel een onbezette Motomed te vinden.’

Dat had ik niet moeten zeggen, want meteen werd ik vergast op een fiks college over de werking van spieren en spasmen...Deze preek had hij al talloze malen tegen mij afgestoken, zo vaak dat ik dacht: praat eens wat minder en doe eens wat meer...” (Benzakour 77).

Hierbij zien we weer een zeer mechanisch en protocollair wereldbeeld, waarbij ‘klanten’ van dat wereldje (dus Benzakour en zijn moeder in dit geval) eigenlijk alleen maar om een begrip en deling van de pijn verzochten. Om het maar met de termen van Scheffer tot uitdrukking te brengen, “ervaren veel immigranten de normen van de liberale samenleving als een ontluistering van alles wat hen dierbaar is”. Deze zin is op zichzelf waar, maar haar verwijzing is ietsje anders. Inderdaad wil iedere liberale kapitalistische samenleving kennis, toegevoegde waarde en een vakgebied liever in haar eigen beheer houden. Er is sprake van een continue angst om alles onder controle te houden. Concurrentie, verspreiding van kennis en ontwikkeling moeten allemaal onder een streng toezicht gehouden worden. In zo een samenleving heeft iedere mens een nummer. Mensen zijn nummers en nummers zijn mensen. Nummers zijn er ten behoeve van de registratie van een productie. In de cultuur van de auteur is echter iedere kennis daar om te delen binnen de samenleving ten bate van het genezen van een zieke mens onder hen. Daarom komt er een conflict te voorschijn in intercultureel opzicht.

Het volgende voorbeeld van onenigheid heeft een *bottom up* werking. Deze situatie is precies het tegenovergestelde van het voorafgaande voorbeeld. De allochtone cultuur wil niet tot begrip komen met een religieuze cultuuruiting van de meerderheid:

“...En natuurlijk achter het altaar, een enorm houten kruisbeeld aan de muur; een levensgrote, uitgemergelde Jezus, met doorboorde handen en voeten en gekroond met acaciadoorns. De figuur reikte bijna aan de nok, domineerde de hele kapel. Toen ik moeder hier de eerste keer spontaan binnenreed, was daar onmiddellijk die fronsende blik. Alsof ze het onheil voorvoelde. En toen ze die enorme Jezusfiguur zag opdoemen, begon ze zulke heftige haal-me-weg-hier-gebaren te maken dat het was alsof ze het hellevuur al hoorde knetteren..” (Benzakour 92).

Dit is een *bottom up* conflict, waarin de allochtone culturele perceptie beperkt tot haar eigen culturele verwijzingen blijft. De acceptatie van een andere culturele context lijkt moeilijk voor de moeder van de auteur, terwijl zij zich bewust is van het feit dat zij in een christelijk land woont. De profeet Jezus wordt geaccepteerd, gerespecteerd en zelfs vereerd in de Islam. Haar reactie is in eerste instantie op de afkeuring van totem en afgodbeelden in de Islam. Zij wil kennelijk deze religieuze regel naleven. Waarschijnlijk daarom reageert zij zo fel. Dit voorbeeld laat zien dat conflict door toedoen van beide kanten kan komen. Het wijst er ook op dat de integratie en toenadering met de moeite en het begrip van beide kanten tot stand kunnen komen. De integratie is geen éénwegverkeer.

Het laatste conflict-voorbeeld is eigenlijk een vorm van onenigheid tussen de traditionele of natuurlijke economische perceptie en de aard van het kapitalisme:

“... Met de dag minderde haar eetlust. Praktisch alles wat haar werd voorgezet weigerde ze. Of ze nam hoogstens een paar hapjes en slokjes en dan mocht ik weer het volle bord in de blauwe vuilnisbak deponeren. Waar lag het aan? Het eten of haar deplorabele toestand? We namen proef op de som: voortaan zouden we onze eigen huismaaltijden meenemen. Op de huid gebakken schelvis met tomaat en snipperuitjes, zoete muntthee in de thermoskan, erwtensoep met koudgeperste olijfolie... Het bleek het ei van Columbus. Als een uitgehongerde gans stortte ze zich op de gerechten...Maar de pret was van korte duur...kale horeacachef stapte op mij af met de mededeling dat het ‘niet de bedoeling is dat families hun eigen consumpties in de kantine nuttigen.’ ‘Wat is er mis met huisvoedsel?’ vroeg ik. ‘Niks mis mee, maar de kantine is bedoeld voor onze eigen producten, dat snapt u toch wel, meneer Benzakour?’...Dat doen alleen wij, en wij hebben daar, laten we zeggen, culturele redenen voor: moeder is hier de enige Marokkaanse en zij lust nu eenmaal de Hollandse kost niet. Heeft ze nooit gedaan. En als ze niet eet, zal ze verzwakken en ten slotte het loodje leggen...We doen er niemand kwaad mee, sterker, we maken er ten minste één bewoner bijzonder gelukkig mee. Dat moet u toch deugd doen.

‘Meneer Benzakour, dat doet mij zeker deugd, maar wij hebben regels in dit huis, en ik ga daar niet per inwoner uitzondering op maken. Uw moeder mag gerust jullie gerechten opeten, geen enkel probleem, maar niet hier in de kantine.’ “ (Benzakour 143-144).

Aangezien dit een effect van het kapitalisme op de westerse samenleving vertoont, lijkt het in eerste instantie een intercultureel *top down* conflict-situatie te zijn. Maar de samenleving (en niet het individu) had in feite de geboden van het kapitalistische systeem allang geïnternaliseerd. Daarom valt hier de reactie van Benzakour en zijn moeder wel aanzienlijk op. Regels zijn regels uiteindelijk. Die moeten automatisch en zonder enige humane uitzondering toegepast worden. De kantine is de plek van de investering, waarover een strenge controle uitgeoefend moet worden en enige vorm van ‘concurrentie’ is geenszins toegestaan in een liberale samenleving, want alles draait hier om de kost en de baat.

4.3. Intraculturele Beweging: Homogeen

De schrijver kan alle interculturele verschillen gemakkelijk opsommen, maar tegelijkertijd moet hij vaststellen dat er wel een degelijke beweging of verandering is binnen zijn eigen allochtone cultuurhouding. Dat komt meestal door zijn kritische kijk op alles wat om hem heen draait. Hij benadert alles scherp kritisch zonder enig onderscheid te maken of het van de Nederlandse of van de Marokkaanse kant komt. Als hij in het kader van dit boek de Marokkaanse normen en geloofspatronen zonder enige aanmerking gewoon gebruikt, dan blijft de intraculturele beweging stabiel en homogeen. Als hij in dit boek de Marokkaanse culturele uitingen kritisch bekijkt, dan begint de intraculturele beweging een heterogene structuur aan te nemen.

Ik ga ervan uit dat een homogene structuur binnen de allochtone cultuur het geval kan zijn, wanneer geloof, normen en waarden binnen immigrante Marokkaanse cultuur tussen personen (tussen de schrijver en zijn moeder in dit geval) niet zo grote verschillen inhouden:

“...Schrijven is droog en bot, er kleeft geen bloed en poep aan. Woorden denderen over alles heen, ‘vader’, ‘moeder’, ‘tranen’, niets zegt het maar alles plet het..Ik walgde ineens van alles...Ik keek omhoog naar de koele, fonkelende hemel en dacht: kon ik maar schitteren als deze sterren...Mijn leven zal nooit meer hetzelfde zijn, zoveel is zeker, maar ik moet rustig blijven. Ik moet het bestaan nemen zoals het komt...”

...En nu bent u ziek, gestold zijn uw lijf en tong. U bent een stilleven geworden. Was het God? Het noodlot? *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt...* (Het noodlot leidt **haar** die wil, sleept **hem** die niet wil)

...Ook vader, die allengs uitgeput en terneergeslagen raakte van alle kantinebezoekjes, was opgetogen over de inschrijving; hij snakte naar die oude, vertrouwde huiselijkheid van het samenzijn, al voorzag ik een desillusie...Ik bid dat God hem geduld en kracht zal schenken..." (Benzakour 72-73-75).

In dit voorbeeld krijgt men de indruk dat er weinig intraculturele beweging is, waarbij de allochtone cultuur redelijk homogeen lijkt te blijven. De belangrijkste reden van deze indruk is de houding van de auteur, want over het algemeen wijken het gedrag en de gedachte van de auteur af van de reeds bekende algemeen geldende Marokkaanse normen, waarden en geloofspatronen. In de vertaling van het veelzeggende Latijnse gezegde heb ik de persoonlijk voornaamwoorden bewust als vrouwelijk en mannelijk weergegeven. "Haar" verwijst naar zijn moeder, "hem" naar de auteur zelf in overeenstemming met hun verschillende houding tegenover het leven.

Meestal scheidt het bezwaar van de auteur richting zijn eigen cultuur een heterogene structuur in intracultureel opzicht. Hier zien we meer een terneergeslagen, opgegeven en lotgeaccepteerde houding van de auteur. Normaal gesproken zouden zijn ouders dit soort reacties moeten geven op wat er om zich heen gebeurde. In andere passages (zie sectie 4.4.) trekt de auteur zich een opstandige attitude aan ten opzichte van de religieuze zaken in zijn eigen cultuur. Voor wat dat gedrag betreft heeft hij er wel degelijk gelijk in, omdat hij niet kan begrijpen waarom per se zijn moeder door zo een vreselijke levensbelemmerende ziekte is getroffen. Aangezien zij een trouwe knecht, een echte gelovig van Allah is, die zij minstens vijf keer per dag aanbidt. Volgens de auteur is het alsof zijn moeder in de steek gelaten is door Allah. Naar mijn mening zijn deze constatering van Benzakour echt ontroerend en brengen belangrijke kwesties van het leven naar voren.

Ook al had je een leven zonder tranen en offers, je zou je toch nog dood gaan vervelen. Dan komt de vraag 'is godsdienst een handel?'. Nee maar een wandel vanuit de optiek van zijn moeder: wandel van het leven. Steeds maar de buitengewone kracht achten, zonder maar iets terug te verwachten! Je bent gewoon gewend aan water uit de kraan. Beslist trekt God zich daar soms helemaal niets van aan. Als je terstond niet ziet een aardig gebaar, dan wordt Hij voor jou meteen een barbaar. Ondeguldig altijd als een mens wil je dat Hij

wat opschiet, zonder te weten wat Hij voor jou heeft in het verschiet! Je bent continu op zoek naar iets wat zou betekenen. Daarom zie je nooit van wat en wie zijn al die tekenen!

Na dit kleine gedichtje kunnen we dit voorbeeld over homogene structuur afsluiten. In dit voorbeeld nemen we een milde, gehoorzame, rustige, volgzaam houding van de auteur waar, waardoor een homogene structuur zich aanhoudt tussen de auteur en zijn eigen cultuur.

4.4. Intraculturele Beweging: Heterogeen

Onder deze sectie zien we weer een zeer representatief voorbeeld, waarbij de allochtone cultuur in beweging komt en aan het veranderen is tussen de zoon en de moeder. Heterogene structuur is dus het geval, wanneer geloof, normen en waarden binnen immigrante Marokkaanse cultuur tussen personen (tussen de schrijver en zijn moeder in dit geval) grote verschillen beginnen in te houden:

“...Ik zuig mijn longen vol, al mijn spieren spannen zich. Languit ga ik liggen, op mijn buik, bal mijn vuisten, als een drenkeling die zich afzet tegen een zeebodem die continu zuigt. Minutenlang blijf ik zo liggen. Er is geen Allah, yemma, echt niet, Allah is een sprookje, en als hij wel bestaat, vervloek ik hem, en ik smeeek hem u rust te schenken, verlossing...

...Het is deze aarde waaruit u kwam en die zich straks opent en u in zich laat zakken, een lange geschiedenis achterlatend van onbeloonde inspanning en miskende toewijding, een miskenning die u altijd nederig hebt gedragen. Als een slak die, zijn last aanvaardend, een glanzend spoor trekt...” (Benzakour 64-65-71).

Dit voorbeeld ook toont aan dat de beweging op allerlei niveaus (zowel op micro als op macro niveau) te zien is. Migratie heeft daarom een sterke veranderende kracht, die alle partijen van deze massale actie onvoorwaardelijk in beweging brengt. Heterogene structuur kan duidelijk gezien worden in de Allah-ontkennende uitspraak van de auteur. Die brengt hij in een brief aan zijn analfabete moeder tot uitdrukking. Als hij die tegen het gezicht van de moeder zou hebben gezegd, dan zou hij nooit met dank en toejuichen gereageerd worden door de moeder. Dit voorbeeld vormt daarom een breuklijn met zijn ouders en zijn eigen cultuur, waardoor een heterogene structuur ontstaat in intracultureel opzicht.

Tot dus ver hebben we de hoofdcategorieën (intercultureel: toenadering en conflict; intracultureel: homogeen en heterogeen) behandeld, die te maken hebben met de voornamelijke beweging in de cultuur. In de tekst heb ik die categorieonderdelen per geval

geteld en opgesomd in de vorm van een tabel. Tabel 1 hieronder vat de reeds besproken theoretische componenten of effecten van de migratie samen in het kader van Benzakours tekst.

Tabel 1: de kwantiteit en kwaliteit van de culturele beweging in *Yemma* van M. Benzakour.

Culturele Beweging in *Yemma*

BEWEGING	Interculturele Beweging	Intraculturele beweging
Homogeen	0	34 (34.7 %)
Heterogeen	0	64 (65.3 %)
Toenadering	25 (27.8 %)	0
Conflict	65 (72.2 %)	0

Tabel 1 demonstreert duidelijk dat de meerderheid van de beweging naar het interculturele conflict en de intraculturele heterogene structuurformatie uitgaat. Dat betekent dat de auteur de culturele normen en geloofspatronen in zijn eigen cultuur meer kritisch benadert. In ruil daarvoor krijgt hij meer intercultureel conflict. Dat kan erop wijzen dat de auteur tussen de autochtone cultuur en zijn eigen cultuur blijft steken.

Per geval is het soms moeilijk geweest om een onderdeel in het boek te onderscheiden, want de aanwezigheid van een categorie suggereert per definitie ook het ontstaan van een tussencategorie of een *interface*. Deze veelzijdige beweging of verandering levert uiteraard veel tussencategorieën op. Die gevallen zijn voor iedere elkaar snijdende categorie apart gerekend. In de volgende secties geef ik enkele voorbeelden van die tussencategorieën.

4.5. Intracultureel: homogeen / Intercultureel: toenadering

Een van de bovengenoemde tussencategorieën is bijvoorbeeld wanneer de moeders beleving in cultureel opzicht homogeen blijft, terwijl de zoon (Benzakour) steeds een interculturele toenadering zoekt:

“...omdat ze klassieke muziek uitsluitend associeerde met kruisbeelden, Mariabeelden, afgodsbeelden, kathedralen, bier, wijn, kortom, al die heidense zaken die ver van haar wereld en waarheid afstonden, heeft ze altijd een afkeer gehad van viool-, cello- en pianomuziek. Aan al deze instrumenten kleefde voor haar een heidens christengeurtje, de klanken en tonen smaakten naar heiligschennis, kerkmuziek. Zodra op tv iets symfonisch klonk, zapte ze het weg. Maar: in dit verpleeghuis vond een klein wonder plaats-met dank aan Beethoven.

De Mondscheinsonate is me ooit bijgebracht door een bevriende pianiste, en dankzij haar strenge onderricht speel ik de hymne op elke piano mijn pad kruist... Moeder werd een dankbare toehoorder...” (Benzakour 93).

Dit voorbeeld is een speciaal geval, waarin de intraculturele homogene structuur langzamerhand verandert richting het intercultureel begrip en de waardering van een cultureel element in een andere cultuur. Hier is de catalysator weer de auteur zelf, want de moeder heeft een introverte culturele houding vanwege haar persoonlijke migratiegeschiedenis. Het doorzettingsvermogen en opleidingsniveau van haar zoon zorgen voor een positieve verandering binnen de Marokkaanse invalshoek. Deze omwisseling van houding brengt de minderheid dicht bij de cultuur van de meerderheid.

4.6. Intracultureel: heterogeen beweegt zich richting Intercultureel: conflict

Deze sectie is precies het tegenovergestelde van het voorafgaande voorbeeld in sectie 4.5. Dit voorbeeld steunt onze gevolgtrekking uit Tabel 1, die suggereert dat de auteur tussen twee culturen in blijft. De nieuwe zaalarts, die van Arabische komaf is, gedraagt zich uiteraard als een autochtoon gezondheidspersoneel, waardoor een totale intraculturele heterogene structuur ontstaat. Een verandering of een beweging binnen een cultuur (de Marokkaanse cultuur in dit geval) kan een intercultureel conflict opleveren als gevolg van nieuwe rollenverdeling in minderheidsgroepen:

“... De volgende dag word ik in de kamer van het teamhoofd ontboden, waar ook de nieuwe zaalarts is aangeschoven. Deze nieuweling, kaal als een apothekersflesje, is nog geen maand in dienst. Zijn naam verraadt een Arabische origine. Ik zou mij thuis moeten voelen, verwelkomd door een lid van een aanverwante cultuur, maar niets is minder waar. Hij kijkt me neerbuigend aan, de trage parmantigheid waarmee hij zijn pen in de mond houdt. Hij probeert, zij het iets te teatraal, een zekere indruk op mij te maken... Ik wil van wal steken maar de nieuweling schraapt zijn keel en begint mij dwars door mijn woorden heen de les te lezen over de huisregels waarmee absoluut niet te marchanderen valt... Dokter, de huisregels zijn mij bekend, maar misschien zou u er goed aan doen eerst naar mijn verhaal te willen luisteren?...”

...’Meneer Benzakour, als het u in dit huis niet bevalt, waarom gaat u dan niet gewoon weg met uw moeder? Knapt er iets in mij. ‘Pardon?!’ ‘U hoorde toch wat ik zei?’... ‘Goed’ zeg ik. ‘Dan houdt hier het gesprek op.’ Ik sta op en loop de kamer uit. Als ik samen met moeder in de entreehal zit, merk ik dat mijn woede nog steeds niet is weggeëbd. Wat ik vandaag hoorde, was de medische variant op ‘Als het u in dit land niet bevalt, rot dan op naar uw eigen land.’ “ (Benzakour 106-107-108).

De heterogene structuur qua categorieonderdeel wordt hier grotendeels verschaft door de auteur zelf, maar de nieuwe zaalarts voegt een totaal nieuwe dimensie toe aan dit onderdeel door een scherpe contrast te scheppen. Deze zaalarts lijkt in eerste instantie Hollander dan oorspronkelijke Hollanders door zich te gedragen als een woordvoerder van de autochtone cultuur. Daarom wordt de auteur onder deze scherpe contrast een deel van de homogene structuur en als gevolg van een soort vervreemding wordt de Arabische zaalarts de vertegenwoordiger van de dicerende en heersende autochtone cultuur. Uiteindelijk krijgen we hoe dan ook weer een intercultureel conflict in een bijzondere vorm.

In een ander voorbeeld rekent Benzakour af met zijn vader over alles wat zijn vader zijn levenslang uitgevoerd heeft. Deze afrekening bevat ook een pijnlijke samenvatting van zijn vaders gastarbeidersverleden. Zijn vader is naar Europa gekomen om grofvuil van het continent op te rapen.

“...Vanmiddag nam vader afscheid van zijn rommelmuseum. Bestaande uit ijzerwaren, glaswerk, Perzische tapijten (namaak), schroevendraaiers, serviesgoed, schalen, reiskoffers... afkomstig van de talloze vlooiemarkten waar hij jarenlang gelukkig ronddoelde als speurhond. Veertig jaar lang had hij deze spullen bij elkaar geschraapt en opgebouwd...

Vader stond voor de deur en keek naar zijn collectie. Hier lag zijn leven uitgestald. Hier op de stoep lag waarvoor hij naar Europa was geëmigreerd: grofvuil. Klaar om te worden afgevoerd. Klaar om te verdwijnen. Eerst is moeder van hem gepakt, nu zijn huis, zijn tuin en: zijn spullen. Over zijn gezicht was een grijze waas gekomen. Hij slofte naar de dozen en boog zich eroverheen alsof hij ze persoonlijk vaarwel fluisterde. Maar het was de jicht in zijn botten.

Vanavond wordt de hele kluit opgehaald door een vrachtwagen van de gemeentelijke vuilophaaldienst. Een groot deel, zo meldde een ambtenaar, komt meestal gewoon weer terecht bij de kringloopwinkel..” (Benzakour 220).

In dit voorbeeld zorgt de auteur weer voor een heterogene structuur binnen zijn eigen allochtone cultuur door zich streng en kritisch op te stellen tegen zijn vader en zijn daden. Hij rekent af met de bedoeling van zijn vader om naar Nederland te komen werken: om geld te verdienen. Maar *de facto* was hij geëmigreerd naar Europa simpelweg voor een

grofvuil. De kritische houding van de auteur tegenover zijn vader zorgt voor een heterogene structuur oftewel een conflict in zijn eigen gezin, maar dit conflict wordt weer een ander conflict op macro niveau tussen de alloctone en autochtone cultuur. Deze afrekening staat totaal haaks op de aanmerking van Scheffer dat “vooral de welvaart toch veel immigranten voor ogen staat en ze voelen zich onbehaaglijk bij de vele vrijheden van de westerse landen”. Volgens de auteur kwam zijn vader immers naar Europa niet voor de welvaart, maar voor een grofvuil. De kritische houding van de auteur gaat daarom zo door en wordt uiteindelijk omgezet in intercultureel conflict, waarin gesuggereerd wordt dat zijn vader veel meer opgeofferd heeft dan dat Nederland hem geschonken heeft.

4.7. Intracultureel: homogeen / heterogeen

De migratiecontext kan ook ervoor zorgen dat sommige substructuren in de allochtone cultuur blijven staan, terwijl andere structuren nog opener of geneigder zijn om omgezet te worden:

“... Ik hield haar aangedane hand vast en masseerde hem. ‘Als je weer thuis bent, yemma, dan gaan we gezellig samen naar Mekka.’ Ze keek me vorschend aan, een vale glimlach verscheen rond haar mond, een lichtje brandde in haar binnenste. Ze begreep me...

Haar laatste jaren sleet ze in wachtkamers. De ene pijnpoli na de andere, pijnmedicaties, pijnprikken, een epiduroscopie, twee ingrijpende neurochirurgische operaties achter de rug, laminectomie, nauw wervelkanaal, littekenweefsel. Maar al dit gepluk, al dit geprik, geslik en gesnij in haar lijf leverden geen moer op. Toch bleef ze aldoor wachten in wachtkamers. Waarop wachtte ze eigenlijk? Op een teken van God? Op compassie, verlichting?” (Benzakour 170).

Dit voorbeeld is een geval waarin homogene en heterogene structuur tegelijkertijd aanwezig zijn. In het eerste gedeelte is er de hoop op nog goede dagen samen met zijn moeder te leven (samen naar Mekka gaan en pelgrim worden) aan de kant van de auteur. Dit zorgt voor de homogene structuur. Maar daarna wordt het gemoed van de auteur wat somber en hij spreekt onder een radeloze toon, die het geloof van zijn moeder weer onder discussie brengt. Die houding zorgt voor de heterogene structuur in zijn eigen cultuur, een onenigheid met zijn moeder.

Het volgende voorbeeld laat zien dat de verandering in de allochtone cultuur sneller gaat dan in de autochtone. Dat is vanzelfsprekend als we rekening houden met het feit dat de druk van de meerderheid op de minderheid altijd groter is dan andersom:

“... Ik herinner me de avond met Erwin Krol, de die elke weersomstandigheid, lauw, grijs, nat, zonnig, winderig of wolkerig, als een drama van Puccini opdist. Ik woonde nog thuis, moeder zat naast mij op de bank, het achtuurjournaal was net afgelopen en Erwin voorspelde met veel on-Hollands theater en expressie dat morgen in het zuiden des lands hier en daar een ‘motregen’ ging vallen. Waarop moeder pardoes tegen hem uitviel: ‘Heiden die je bent! Hoe durf je te beweren dat het móét gaan regenen. Alleen God bepaalt of het moet gaan regenen, niet jij!’ . Het duurde even voor ik in lachen uitbarstte. Moeder had ‘motregen’ verstaan als ‘moet-regen’.” (Benzakour 201).

Dit voorbeeld bevat twee structuren tegelijk binnen de allochtone cultuur. Het feit dat de moeder haar eigen geloofspatronen enthousiast behoudt, toont de homogene structuur aan, maar samen met haar zoon zit ze gezellig naar Nederlandse tv-programma’s te kijken en er een commentaar over te geven. Ook al verkeerd, maar dan nog begrijpt ze de Nederlandse taal tot op zekere hoogte. Dit gegeven zorgt voor de heterogene structuur, die erop wijst dat de moeder ook vroeg of laat deel uit gaat maken van de Nederlandse samenleving.

4.8. Intercultureel: conflict / toenadering

Conflict en toenadering kunnen tussen beide culturen wisselend van toepassing zijn. Dat is meestal het gevolg van het wisselend gebruik van het gezonde verstand en de pure gevoelens, die vaak geregeerd kunnen worden door een mogelijk vooroordeel of vermoeden:

“... Tien dagen voor de ingreep (nu langer dan een jaar geleden), maar nog iedere nacht, ieder uur snerpt het medisch verdict als een scheermes in mijn ingewanden. De Ascal en de Persantin. Hoe deze kleine, als mensenredders bedoelde bloedverdunners in de handen van deze anesthesist transformeerden tot moordwapens. Ik weet het en moeder weet het niet. Ik zat erbij, ik zat gewoon naast moeder toen het vonnis werd geveld; boete zonder schuld...’

... Opnieuw probeer ik haar gezicht op te roepen. Maar alles wat ik zie is een kleine, iets te dikke figuur in een witte jas en met kort zwart haar, die de figuur van elke anesthesist zou kunnen zijn en die diep van binnen weet dat zij een mensenleven heeft kapotgemaakt. En die weet dat dit haar nooit, nooit vergeven zal worden, zelfs niet als de tuchtrechter zijn oordeel velt. Zij kan onmogelijk nog rekenschap afleggen, niet jegens zichzelf, niet jegens God, nog minder jegens een mens die haar volstrekt onbekend is, die haar niet dierbaar is, maar die wel onze moeder is.

Hoeveel patiënten zij ook medicinaal heeft geïnstrueerd en, misschien, in de toekomst nog zal instrueren, zij is eeuwig verdoemd; en dit besef, deze eeuwige verdoemenis, is misschien het zwaarste wat een mens dragen kan. Het kost me ondraaglijke moeite dit uit te spreken: ook haar gun ik verlichting.." (Benzakour 213-214).

Dit voorbeeld houdt een wisselwerking in van gedachten en gevoelens op macro niveau. De auteur heeft onophoudelijke bittere gevoelens tegen de anesthesist, die het leven van zijn moeder totaal kapot gemaakt heeft, omdat zij de proportie van de bloedverdunner verkeerd berekend heeft. Daardoor kreeg de moeder infarct en raakte ze bijna helemaal verlamd. De houding van de auteur in zo een verschrikkelijke situatie is uiteraard dichtbij de haat en boosheid tegen degene die zijn moeder gedeerd heeft, haar leven teniet gedaan heeft. Dit gegeven schept per definitie een interculturele conflictsituatie. Maar aan het einde van de dag kan de auteur toch zijn gezond verstand bij elkaar rapen en iets positiefs, een verzoening proberen uit te spreken richting die anesthesist, voor wie hij toch verlichting gunt, ook al is het zeer moeilijk. Deze radicale beweging zorgt voor een onverwachte interculturele toenadering.

Conclusie

Tot hier toe heb ik culturele beweging, zelfbeeld en de ander behandeld in de multiculturele context van Benzakours boek. Aan de hand van voorbeelden uit dit boek hebben we gezien hoe de culturele beweging zich voordoet. In die beweging confronteren we steeds met begrippen, die te maken hebben met het zelfbeeld (van de auteur) en de ander. Dat zelfbeeld en de ander verschaffen een situatie, die kan leiden tot een conflict of een toenadering en die druk uitoefent op de homogene structuur van de allochtone culturele normen om te veranderen. Onder sectie 4 heb ik reeds de waargenomen gevallen theoretisch uitgelegd. Tabel 1 geeft een getalsmatige samenvatting van de waarnemingen weer.

De alle waarnemingen hierboven laten zien dat de stelling van Scheffer (dat vooral de welvaart veel immigranten voor ogen staat, dat ze zich onbehaaglijk voelen bij de vele vrijheden van de westerse landen, dat ze de normen en gewoonten van de liberale samenleving als een obstakel zien) te relativieren valt. Het gezin Benzakour lijkt heel weinig te profiteren van de welvaart, die Scheffer noemt. Het verblijf in Nederland is zelfs meestal tot last geworden voor het gezin. Zelfs de analfabete moeder van de auteur doet haar best om zich te integreren in de Nederlandse samenleving door bijvoorbeeld de Nederlandse tv

te kijken en er commentaar over te geven, door mee te doen aan Sinterklaas-traditie en door zich bezig te houden met de Nederlandse staatshoofden.

Globale getallen in Tabel 1 wijzen erop dat de interculturele beweging in de vorm van conflict en heterogene intraculturele beweging twee derde van de totale waargenomen gevallen (en een derde voor interculturele toenadering en intraculturele homogeniteit) zijn. *Yemma*, dat gebaseerd is op actuele belevenissen van de schrijver, is een micro-indicator van de snelle verandering van de homogene structuur binnen de Marokkaanse (allochtone) cultuur en ook van het tekort aan toenadering tussen autochtone (Nederlandse) en Marokkaanse (allochtone) cultuur. Op basis van dit kleine universum kunnen we constateren dat de cultuur van de minderheid zich in het aanpassingsproces bevindt. De beweging zorgt voor een heterogene structuurvorming vooral vanwege de verandering in de houding van de auteur. Deze verandering geeft op macro niveau helaas geen voldoende interculturele toenadering. Dat schept meer conflict, ook al is de auteur bereidwillig om een brug te slaan tussen de twee culturen. De gevallen in het boek suggereren dat die positieve en opbouwende houding helaas niet wederzijds is. Het lijkt alsof de samenleving weinig geeft om het welzijn van het individu, waardoor de samenleving op een jungle lijkt te berusten. Lotsbestemming en individuele vrijheid zijn samen te zien in een intraculturele heterogene structuur, zelfs in *Yemma*. Als we kijken naar de toestand van de Nederlandse zorgsector in *Yemma*, dan lijkt het woord lotsbestemming geschikter, waarbij iedereen aan zijn lot overgelaten is. In die zin lijken de rollen van Scheffer (lotsbestemming en individuele vrijheid) omgedraaid te zijn.

Scheffer's stelling die zegt dat "de vrijheden van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren" kan misschien in het geval van *Yemma* omgezet worden als "de beperkingen van het nieuwe land worden niet gulzig omarmd, ze worden als een bedreiging ervaren". Vrijheden leveren ook verplichten op en die verplichten moeten de staat stimuleren om de beperkingen weg te werken.

Migratiecontext zorgt ervoor dat er meer conflict-situaties en heterogene culturele structuur ontstaan. Ten einde een homogene (lees stabiele) structuur te vormen, moet er van beide kanten meer toenadering gezien worden. Homogene structuur wordt meestal op aandringen van de moeder gehandhaafd, omdat de auteur wel degelijk respect en liefde behoudt voor zijn moeder en cultuur. Het zelfbeeld van de auteur, de perceptie van zijn

bestaan, cultuur zijn in de richting van veranderen en brengen van een nieuwe kijk op de werkelijkheid. De houding van de ander (van de meerderheidscultuur) geeft niet de indruk dat zij de beweging in de allochtone cultuur begrepen heeft. Dat is waarschijnlijk de grootste oorzaak van het ontstaan van een conflict-situatie.

De optiek van Scheffer en Knecht is niet toereikend om de multiculturele situaties in dit boek goed te beschrijven en uit te leggen. Er is een nieuwe invalshoek nodig, waarin integratie in een multiculturele context op de schouder van alle partijen verschillende taken legt. De integratie komt dus van beide kanten. De auteur lijkt er tussen in te staan. Hij is als bemiddelaar. Hij doet zijn best om problemen op te lossen, die eigenlijk in het takenveld van een staat zijn. Hij moet zeker ondersteund worden in zijn heilige inspanning.

BIBLIOGRAFIE

Benzakour, Mohammed. *Yemma: Stilleven van een Marokkaanse moeder*. Breda: De Geus, 2017.

Hoofstede, Geert. *Allemaal andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen*. Den Haag: Olympus / Contact B.V., 2005.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi - Kültürel Psikoloji*. Istanboel: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

Knecht, Tijmen. *De eeuw achter ons*. Budel: Uitgeverij DAMON, 2002.

Scheffer, Paul. *Het land van aankomst*. Amsterdam / Antwerpen: Bezige Bij, 2016.

Verkuyten, Maykel. *Identiteit en Diversiteit: De tegenstellingen voorbij*. Amsterdam: Pallas Publications / Amsterdam University Press, 2010.